

Från Winston Churchill till Bobby Sands

Ideologiskt laddade gatunamn och monument i Teheran

Carl-Johan Svensson

Den femte maj 1981 dog den 27-årige IRA-kämpen Bobby Sands efter en drygt två månader lång hungerstrejk. Sands ville att han och andra i hans situation på Mazefängelset i Belfast skulle bli klassade som politiska fångar. När den brittiska regeringen ignorerade kravet inleddes hungerstrejken, vars dödliga utgång kom att bli mycket uppmärksammas. På en rad platser runtom i världen uppfördes monument över Sands.

Utanför den brittiska ambassaden i centrala Teheran låg på den tiden, passande nog, Winston Churchill Street. Plötsligt byttes gatuskyltarna ut. På de nya skyltarna stod Bobby Sands Street. Visserligen lär omdöpningen från början ha varit ett studentskämt, men namnet permanentades senare.¹ En vassare nagel i ett brittiskt öga än att förpassa nationalkdenoden Churchill till glömskans kammare och istället lyfta fram en ”churchillsk antites” är svårt att tänka sig. Att gatunamn kan vara ideologiskt laddade och kontroversiella är knappast en överdrift.

Som en del av omställningen efter den iranske shahens fall i slutet av 1970-talet ingick ideologiskt präglade omdöpningar av gator och omdefinitioner av en rad monument i landet. I artikeln undersöks dessa förändringar. Jag är intresserad av på vilket sätt namngivningskulturen omskapades och vilka motiv som låg bakom. Processen studeras också med avseende på hur den tolkades av iranierna själva. En fältstudie i Teheran i februari 2006 ligger till grund för denna del av artikeln där korta intervjuer, ofta i direkt anslutning till gatorna och monumenten i fråga, har genomförts.²

Gatunamn och monuments ställning i historiekulturen

Det är lätt att hamna i en intentionsanalys när det gäller förmedling av historia. Det kan tyckas vara logiskt med tanke på att ordet förmedling antyder att något i princip flyttas från ett ställe till ett annat. Men förmedlingsprocessen

är en kommunikativ process där intentioner är viktiga, men där mottagandet av intentionerna och det kommunikativa spel som finns mellan ”förmedlaren” och ”mottagaren” också bör lyftas fram. Återkopplande dimensioner i ”historieförmedlingen” gör att intention och reception svårligen kan hållas strikt isär. För att framhäva den kommunikativa och processuella dimensionen i historieförmedlingen används härefter begreppet historiekommunikation framför historieförmedling.

Mycket av den historia vi kommer i kontakt med, och baserar vår historiesyn på, kommer oss inte till del via akademiska/utbildningsrelaterade kanaler. Istället är det i skönlitteratur, tv-program, film, museer, dagligt berättande och så vidare som vi möter historiska referenser. Att uppmärksamma även sådan historiekommunikation är en stark och pågående trend inom det historiedidaktiska fältet. Till denna inriktning hör att historien brukas på olika vis. Den kan ha allehanda syften och grad av vetenskaplighet. Historiska utsagor är därmed i någon mening alltid ideologiska eftersom det handlar om att göra urval, vilka görs enligt olika principer. Namngivning av gator och monumentuppföranden ger oss på så vis blickar in i olika tiders självbilder och historiesyner.³ Men det är inte uppenbart att det tänkta syftet med en historisk framställning är det som uppfattas av betraktaren. Detta gäller inte minst gatunamn och monument, som ofta erbjuder få ledtrådar kring hur de bör tolkas.⁴ Istället får omedelbara subjektiva upplevelser stort spelrum vid den sortens möten.

Vissa historiska konstruktioner är gemensamma i ett samhälle – de personliga historiska uppfattningarna ingår i ett kollektivt sammanhang: i historiekulturen. Historikern Klas-Göran Karlsson har definierat historiekulturen som både en strukturell och processuell företeelse. Strukturellt finns en rad historiska referenser och artefakter, som lyfts fram eller hålls tillbaka på olika arenor. Processuellt tar människor dessa referenser och artefakter till hjälp, och förhåller sig till dem, för att orientera sig i sina liv. Historia kommuniceras både mellan individer och över tid.⁵ Historikern Kristian Gerner understryker den processuella dimensionen genom att påpeka att det är lämpligt att betrakta historiekulturen som en diskurs då det handlar om att olika historiska konstruktioner lever och utvecklas kontinuerligt.⁶ Historikern Jörn Rüsen betecknar den ständigt pågående offentliga historiska bearbetnings- och konstruktionsprocessen – som antingen sker medvetet och uttalat, eller omedvetet och underförstått – som processuella yttringar av historiekulturen. Historiekulturen bärs upp av en rad aktiviteter, institutioner och funktioner i samhället, som förmedlar, kommunicerar och bearbetar en historisk förståelse.⁷ På så vis kan historiekulturen betecknas som de sammanlagda historiska referenserna, arenorna och användandet av dessa i samhället.

Konsekvensen av resonemanget hittills är att minnesplatser inte bara ”finns”

strukturellt – de uppstår, existerar och förändras genom processuell tolkning och bruk av historia.⁸ Gatunamn och monument måste omgärdas av ett antal berättelser för att de ska betyda någonting, annars blir de bara vilken sten, eller vilket intetsägande gatunamn, som helst. Om ingen vet vem Bobby Sands är förlorar namnet sin ideologiska prägel.

Gatunamn och monument har uppmärksammats på flera håll i vetenskaps-samhället – inte minst av geografer, historiker och konstvetare. Gatunamn kan tyckas vara en högst vardaglig företeelse och monument något mer högtidligt och pompöst. På något vis står de långt ifrån varandra. Men i det här sammanhanget är det istället likheterna som dominerar. Båda kan klassas som "historiska läroböcker" även om de råkar kommunicera med så olika material som emalj och sten. En annan likhet är att namnbytenas och monumentinvigningarnas pomp och ståt falnar snabbt – de är bara en distinkt och viktig fas, men den process som gatunamnen och monumenten sedan ingår i är också intressant att rikta fokus mot.⁹

Många som studerar gatunamn och monument påpekar att företeelsernas betydelse inte bör överdrivas även om det finns en lockelse i att se dem som uttryck för något större i ett samhälle. Särskilt är det något som turisternas blick ofta fastnar på. Det är lätt att dras med i detta och peka ut dem som synnerligen viktiga i människors medvetanden. Som kulturgeografen Tommy Book har framhållit kan det visserligen te sig naturligtast att i politiska studier fokusera på stora politiska system, partidominanser, större strukturer och så vidare. Men Book ser alternativa ingångar i ämnet genom att istället fokusera på de visuella politiska avtrycken i det reella landskapet – gatunamn kan vara nog så viktiga, särskilt där det politiska klimatet är spänt.¹⁰

"Trivialiteter" är ibland bättre temperaturgivare än de största händelser, vilket Pierre Bourdieu visat genom sina studier av hur klasssamhället reproduceras genom skenbart triviala vardagliga handlingar såsom att fotografera, gå på museum eller klä sig på ett visst sätt.¹¹ På liknande vis har sociologen Michael Billig visat hur nationalism reproduceras genom till synes banala företeelser som mynt, väderkartor och frimärken. Billig visar att flaggor kan vara centrala för en samhörighetskänsla – och då inte bara de som hissas vid högtidliga ceremonier, utan kanske framför allt de flaggor som sakta vajar för vinden vilken måndag som helst.¹²

Monument och gatunamn har ofta tillkommit som ett resultat av diverse makthavares viljor. Det betyder att det, parallellt med den ideologiproduktion som alla historiska konstruktioner är ett uttryck för, finns en maktdimension. I praktiken betyder det att gatunamn och monument med historiska referenser är ovanligt explicita exempel på ideologiskt bruk av historien – ett bruk där utvalda historiska referenser används för att övergripande legitimera/manifestera en makt eller viss politisk inriktning. Ideologiskt historiebruk befinner

sig på en högre abstraktionsnivå än politiskt historiebruk. Den senare formen handlar mer om att göra konkret politik av ett användande av historiska referenser.¹³ Det faktum att förekomsten av ideologiska symboler är särskilt starkt vid gränsområden, i centrum av städer och vid gator som ansetts vara ”belastade av det förflutnas orättvisor och felutveckling” pekar mot att den ideologiska dimensionen kan vara stark i gatunamn- och monumentsammanhang.¹⁴ Till detta kommer att gators längd och bredd ytterligare kan markera vilken tyngd de har politiskt och ideologiskt.¹⁵ Även om det är vågat att kalla denna typ av gatunamn och monument för ideologiska präglingsinstrument, utgör de onekligen – för att använda ett begrepp från etnologen Marc Augés multinivåanalys av Paris tunnelbanesystem – en ”mnemoteknisk parcours” (”minnesvandring”) genom historien.¹⁶

Minnesmärken och monument har som huvudsakligt syfte att påminna samtid och eftervärld om betydelsefulla personer, idéer och händelser, medan gatunamns främsta funktion är att underlätta orientering i tätbebyggt område.¹⁷ Men även gatunamn har en hägkomstfunktion där namngivarens budskap är tänkt att inpräntas hos namnanvändaren.¹⁸ På det viset blir både gatunamn och monument en ideologisk katalog över vad och vem i historien som ansetts vara värda att uppmärksamma.

Det är viktigt att notera att ett framlyftande av något per automatik innebär att något annat hamnar i bakgrunden. Detta är särskilt tydligt i fallet gatunamn och monument då det handlar om att göra snäva urval – för det mesta går det bara att visa en enda person/händelse åt gången. Det som visas blir ett mycket starkt koncentrat av någonting i det förflutna. Antingen nämns personen/händelsen, eller inte – mellanlägen saknas ofta.¹⁹

Kategoriseringar och namngivningsprinciper

Tommy Book har kategoriserat olika typer av gatunamn i det forna Östtyskland. Förutom rent landskapsorienterade namn fann han gatunamn som ger uttryck för radikala socioekonomiska förändringar (t.ex. *Einigkeit, Freundschaft, Solidarität*). Namn som ville ge betraktaren en positiv inställning till det kollektiva arbetet återfanns också, såsom *Neue Zeit, Neues Leben, Vereinte Kraft*. Till detta kommer symbollika benämningar såsom *Roten Stern* och *Goldene Ähren*.²⁰ Book fann också namn efter historiska (det vill säga marxist-leninistiska) händelser (t.ex. *I. Mai* och *V. Parteitag*) och personligheter. Bland personligheterna fanns hänvisningar till allt från socialismens/kommunismens fäder till internationella, nationella och lokala politiska ledare, antifascistiska förkämpar eller pacifister, kulturella personligheter och namn med slagsida mot sovjetiska/ryska företeelser.²¹ Ett namnideologiskt smörgåsbord, med andra ord.

Statsvetaren Kari Palonen har i sina studier över huvudstäder ofta funnit klerikala, monarkistiska och militäranknutna gatunamn. Städer med frånvaro av sådana namn kan, menar han, tolkas som ett ointresse av att politisera. Palonen noterar att gatunamn i sådana fall ofta ersatts av namn som kan relateras till naturen, lokalhistorien eller andra harmlösa områden. Ansvaret för namngivandet har då också ofta överlåtits till experter och specialister av olika slag, vilket understryker att gatunamnen ses som just opolitiska.²² Namnforskaren Sven Benson har på liknande vis menat att namngivningen står mellan två doktriner. Antingen ses namngivningen som a) ”en okränkbar del av det gemensamma kulturarvet” (en kulturbevarande/traditionalistisk linje), eller b) något som sker ”i statens tjänst och är underordnad statens intressen” (en centralistisk/rationalistisk linje).²³ I fallet Sovjetunionen dominerade den senare linjen.

Lokalbefolkningen är de primära betraktarna/konsumenterna av gatunamnen. Ju mer främmande namnet är, desto svårare blir det att acceptera och nyttja det i den dagliga kommunikationen.²⁴ Normalt finns vid gatunamn-givning ofta en stabilitetsdimension – de är tänkta att vara tidlösa och en fast beståndsdel i det dagliga språket, vilket ofta har exkluderat pejorativa namn.²⁵ Det finns dock exempel på när befolkningens acceptans och gatunamnets primärfunktion inte satts i första rummet. Vid femtioårsjubileet av Oktoberrevolutionen döptes Manegetorget i Moskva om till Plosjtjad pjtidesiatiletija Velikoj Oktiabrskoj Sotsialistitjeskoj revoljutsii (Stora Socialistiska Oktoberrevolutionens femtioårsjubileums torg). Namnet användes inte, i alla fall i sin helhet, av speciellt många invånare.²⁶ Även om tolkningar av gatunamn och monument och dess betydelse inte bör överdrivas finns det med andra ord gott om konfliktfyllda exempel som pekar i annan riktning.

Iranska gatunamn och monuments bakgrund och kontext

Även om nationalistiska toner är accentuerade i iransk dagspolitik, är de också ett tydligt generellt inslag i den persiska kulturen. Synen att ”ingen ska få sätta sig på oss” genomsyrar det politiska klimatet – Iran betraktas av sin befolkning vara ett stort land som förtjänar tillbörlig respekt. Frågan om Irans rätt till kärnkraftsteknik handlar både om energi och om nationell stolthet. Kärnkraft – kanske även kärnvapen – skulle stärka regimens makt i regionen, men också på hemmaplan. Utvecklandet av både ett militärt, men framför allt ett fredligt, atomprogram har starkt stöd bland befolkningen.²⁷ Ett genomfört kärnkraftsprogram skulle leda till att befolkningen får behovet av energi tillgodosett, medan regimen får en fjäder i hatten för att ha hanterat ett centralt problem i landet. Dessutom skulle en stärkt och konsoliderad nationskänsla uppstå som icke föraktfull bieffekt. Även fiendskapen mot den ”sionistiska”,

”rasistiska” och ”imperialistiska” regimen Israel överbryggar inrikespolitiska meningsskiljaktigheter. Den irritation som finns kring Israel gäller inte bara israelisk politik, utan staten Israels existens över huvud taget.²⁸

På liknande vis finns tydliga distinktioner mellan perser och araber. Perserna ser sig själva som kulturbärarna i området. Till och med viss rasism gentemot araber kan noteras, exempelvis genom uttalanden om att grannländerna inte har någon kultur utöver vad deras invasionsförsök mot Iran har gett dem.²⁹ Som ett litet tecken på en tilltagande grad av nationalism kan namngivning av barn nämnas. De senaste åren har barn i allt högre utsträckning börjat få traditionellt persiska namn som Darius eller Panthea. Arabiska namn som Ali och Mohammad, som tydligt ökade i popularitet just efter revolutionen, är i minskande.³⁰

Denna samlade bild av nationalism spelar en viktig roll för förståelsen av hur gatunamn och monument i Teheran tolkas och används. Nationalism kan verka både som en sprängande och enande kraft – i Iran dominerar den enande kraften. Utrikespolitiska kontroverser överbryggar inrikespolitiska spänningar. På så vis kan starkt ideologiska ställningstaganden när det gäller till exempel Bobby Sands Street vara ett sätt att skapa en enighet kring vissa grundvärderingar. Åtminstone är det troligen avsikten. Symboliska byggnader, gatunamn och monument är viktiga i ett land där kampen om regimen och tolkningsföreträdet är stark. Inte minst understryks detta av att historiskt viktiga byggnader – de gamla och arkitektoniskt intressanta broarna i Esfahan och frihetsmonumentet Azadi till exempel – påtagligt ofta flimrar förbi i de nationella tv-kanalerna som en ständig påminnelse om både en lång historia och vem som har makten i landet. Detta ligger i linje med Michael Billigs resonemang om att nationell tillhörighetskänsla byggs upp genom små och enkla medel.

Processen att byta ut gatunamn och monument kan vara mer eller mindre snabb, genomgripande och konfliktfylld. I Iran har namn- och monumentpolitiken under 1900-talet varit av det mer drastiska slaget. Detta hänger generellt samman med landets stormiga historia där vitt skilda regimer har kommit till makten vid olika tillfällen och alla har de haft behov av att markera att en ny tid har tagit sin början. Behovet av att uttrycka sin historia accentueras ofta när man på något vis förlorat sin historia eller när tillvaron skälver till.³¹ Genom att byta gatunamn och uppföra nya monument kan en omstart markeras, men även kontinuitet kan manifesteras på detta vis om det är äldre företeelser eller personer som lyfts fram, och därmed ”godkänns”, av den nya regimen.³²

Släkten Pahlavis regimtilträde genom Reza Shah 1925, med påföljande distansering från den tidigare qajardynastin, betydde bland annat att landet på regeringsorder genomförde ett omfattande omdöpningsprogram med na-

tionalistisk prägel. Detta gav landet en helt ny och monarkistisk ikonografi på alla nivåer. Namnbytet på själva landet från Persien till det mer ursprungliga namnet Iran i mars 1935 ska förstås i detta sammanhang. På så vis kunde Reza Shah markera att en ny historisk era hade inletts. Detta politiska användande av namn på platser, städer och gatunamn användes i hög utsträckning under hela shahtiden.³³

Den revolutionära situationen i slutet av 1970-talet, som ledde fram till dagens islamiska republik, uppkom inte i ett vakuum. När Muhammed Reza Pahlavi besteg påfågelnstronen 1941 inleddes ett försök att närma Iran västerlandet genom långtgående ekonomiska och sociala reformer. Under denna fasad, som uppskattades av många, fanns repression och förtryck av värsta slag, vilket inte blev uppenbart för flertalet förrän under 70-talet.³⁴ Ända sedan Pahlavidynastins inledning fanns dock motstånd, som då och då blommade ut i våldsamheter. Krav på snabbare reformer kom från ett håll, medan konservativa ville motverka detta. Skepticismen mot Pahlavis privata konsumtion delades dock av alla. Flera beslut upprörde stora delar av befolkningen. När shahen införde straffimmunitet för amerikanska soldater i Iran 1964 menade ayatolla Khomeini att iranier hade reducerats till att bli ”något lägre än en amerikansk hund”, eftersom en amerikan som körde på en hund i USA straffades, men en amerikan som körde över en iranier i Iran hade immunitet.³⁵ Misslyckad oljepolitik, med påföljande ekonomiska problem, kombinerat med shahens allt hårdare tag i form av tortyr och mördande genom den ökända säkerhetstjänsten SAVAK byggde upp ett brett folkligt stöd för en revolution. Under hösten 1978 inleddes den starkt folkligt förankrade revolutionen. Den 16 januari 1979 flydde shahen tillsammans med sin fru Farah Diba. Datumet är numera nationell helgdag. Den islamiska republiken utropades 1 april 1979. När Irak-Iran-kriget inleddes konsoliderades makten snabbt till Khomeini och motståndarna kunde manövreras bort.³⁶

Shahtidens dekretnamn på gator, städer och platser ogillades av stora delar av befolkningen. Därför uppfattades det allmänt som positivt att befolkningen fick stort inflytande på namngivningsprocessen åren efter revolutionen.³⁷ Namnen hämtades från folkdjupet på ett sätt som snarast liknade en kulturbevarande/traditionalistisk linje. Under 1981 började dock den islamiska regimen bedriva en mer aktiv namngivningspolitik genom att en rad namn återigen förändrades. Den här gången i klart centralistisk/rationalistisk riktning där gestalter och företeelser med tydlig islamisk koppling trumfades över de folkliga namnen. Den hårdare linjen medförde att olika grupper vägrade att acceptera det nya namnet och istället använde det namn de själva ansåg att gatan skulle ha.³⁸ Iran fick därmed ett system där officiella och subjektiva gatunamn existerade parallellt.

Dagens Teheranska gatubild

För att förstå hållningen gentemot dagens teheranska gatunamn och monument kan bandet backas till 1950-talets kamp om de iranska oljetillgångarna. Den populära och nationalistiskt inriktade premiärministern Mohammad Mosaddeq drev då linjen att oljebolagen i landet skulle nationaliseras. Detta hotade starka utländska intressen och den västinspirerade shahen motarbetade förslaget. Frågan löstes dramatiskt genom en statskupp där Mosaddeq tvingades lämna sin post. Statskuppen organiserades av amerikansk och brittisk underrättelsetjänst, med stöd av delar av iransk militär.³⁹ Detta är ett av flera exempel som ligger till grund för en generellt skeptisk hållning mot USA och Storbritannien bland många iranier. Ingripande utifrån i Irans inre angelägenheter och extern exploatering av landets naturresurser upprör, föga förvånande, känslor hos många iranier.⁴⁰

Det finns inga officiella diplomatiska relationer mellan USA och Iran, men i centrala Teheran ligger fortfarande Storbritanniens ambassad, om än smolkad av kulhål i fönsterrutorna, som kan siktas ovanför den omgivande muren. Relationen länderna emellan är spänd. En av de diplomatiska kontroverserna rör den redan omtalade och förolämpande Bobby Sands Street. Även om uttalanden från Storbritanniens sida ofta bestått i att tona ner frågan om gatunamnet har frågan ändå dryftats på diplomatisk nivå.⁴¹

Bobby Sands namn används inte bara i gatunamnet. I norra delen av Teheran finns en hamburgerbar uppkallad efter honom. Att som hungerstrejkare få ett matställe uppkallat efter sig är kanske en ödets ironi, men det understryker samtidigt den symboliska betydelse Bobby Sands namn har som motståndare mot "imperialiststaten" Storbritannien. Gatunamnet har implementerats mycket väl – det gamla namnet är det få, om ens någon, som nämner.

En tvärgata till Bobby Sands Street heter Nofel Loshato, en anglifiering av Neauphle-le-Château, som är namnet på den parisiska förort som ayatolla Khomeini bodde i innan han återvände till Iran vid revolutionen. Med andra ord finns även teheranska exempel där gatunamn används för att hylla en nation – i det här fallet Frankrike, som har sin ambassad längs just Nofel Loshato.⁴²

Att hylla länder genom gatunamn är inte ovanligt, men att förolämpa länder på motsvarande vis torde Iran vara ganska ensamt om. Iran ligger därmed långt ifrån Kari Palonens exempel på huvudstäder där gatunamnen är opolitiska och lika långt från Sven Bensons kulturbevarande kategorisering. I Teheran står många gatunamn definitivt i statens tjänst.

Omdöpningarna efter revolutionen begränsade sig inte till enstaka gator. Landet erhöll genom en "iransk kulturevolution" mellan 1980 och 1983 en generell ny namndräkt.⁴³ Framför allt byttes shahrelaterade gatunamn ut, vil-

ket ger paralleller till Sovjetunionen där de tsaristiska namnen rensades bort efter revolutionen. De iranska förändringarna var en del av ett allmänt krig mot västerländsk kultur där många professorer blev avskedade, universitetsstudenter stängdes av, statens grepp över medierna stärktes och kultur- och vetenskapspersonligheter fördömdes.⁴⁴

Den teheranska paradgatan Pahlavi Avenue bytte namn – först till Mosadeq avenue efter premiärministern på 50-talet, men sedan till Vali-e-Asr (som hyllar den inom shiismen så viktige dolde tolfte imamen – ”den här tidens prins”).⁴⁵ Mohammad Reza shah heter idag Seyyed Jamal-od-din-e-Asadabadi (efter en anti-imperialist som levde på 1800-talet). Torget Foozieh (Mohammad Reza Shahs första fru, syster till den egyptiske kungen Farouk) heter idag Imam Hossein square. Valiahd park (Kronprinsens park) heter idag Vali-e-Asr Park. Det sistnämnda exemplet antyder en likljudningsprincip i namngivningsprocessen som åtminstone till en viss del varit pragmatisk då små namnförskjutningar, men desto större betydelseförskjutning, eftersträvats. Det finns fler exempel och shahen använde denna princip själv. Hamnstaden Bandar-e-Anzali fick under shahtiden namnet Bandar-e-Pahlavi innan den återfick sitt ursprungliga namn.⁴⁶ På liknande vis fick staden Urumiyeh namnet Rezaiyeh under Pahlavieran.⁴⁷

Som ett intressant inslag i fältstudien i Teheran kom en kvinna fram – helt opåkallat – vid Vali-e-Asr och påpekade att gatan inte hette så, utan ValiAHD. Med tanke på att gatan inte hetat så tidigare är detta intressant. Snarast var det en likljudningspassning till kronprinsen (i Pahlaviätten) som underströk det faktum att hon var starkt kritisk till den nuvarande regimen. Men likljudningsprincipen har inte satts högst av Tehran City Council, som är den instans som har ansvaret för det konkreta ändrandet av gatunamn. Istället är det raderandet av felaktigt ideologiska namn som stått i fokus. Shahhyllande Shah Abad Avenue bytte namn till Jomhuri-e-Eslami (Islamiska revolutionen). De utrikespolitiskt inriktade Boulevard of Elizabeth och Kheyabun-e-Eisenhower byttes till Bolvar-e-Keshavarz (Jordbruksboulevarden) respektive Azadi (Frihet). Vidare exempel på namnbyten är Baghe-shah, Esfand och Shah Reza Avenue, som nu heter Horr Square, Enqelab Square respektive Enqelab Avenue (Revolutionsavenyn).

Vi ser här likheter med namnen i Östeuropa. De shahanknutna namnen är bortbytta och de östeuropeiska namnen enighet, ny tid och solidaritet motsvaras i Iran av frihet och revolution. Hyllningarna till kollektivet saknas i Iran, men revolution till förmån för ”frihet” ligger inte långt ifrån hyllningarna till ”den nya tiden”. Intressant att notera är dock att exempel finns på shahrelaterade namn som ersatts med opolitiska namn. Modeikonen Farah Diba, shahens fru, har fått se sin park – Farah park – ändra namn till Laleh park (Tulpanparken⁴⁸).

En rad personligheter ur den iranska historien passerar förbi när gatunamnen studeras. Det blir regimgodkänd historieskrivning där vissa personer anses dugliga att få en gata uppkallad efter sig medan andra lämnas utanför. Men det är ett relativt snävt persongalleri som upprepas i de iranska städerna. Förutom någon enstaka utländsk person såsom Simón Bolívar kan man, grovt indelat, säga att de som fått gatunamn ingår i någon av grupperna 1) centrala gestalter i den islamiska revolutionen, 2) kända personligheter ur äldre persisk historia (företrädesvis poeter eller vetenskapsmän), eller 3) martyrer av olika slag (antingen som blivit förföljda av någon shah i det förflutna, eller som dött i kriget mot Irak eller i annan kamp för den iranska nationen).⁴⁹

Även här finns likheter med det forna Östeuropa, där en rad personligheter som på endera viset kan kopplas till regimen lyftes fram i gatunamnen. I fallet Iran är dock gruppen med martyrer särskilt stark. En rundmålning av denna grupp (som delvis flyter samman med centrala gestalter i den islamiska revolutionen) visar tydligt på vilka principer som ligger till grund för namngivningen av iranska gator med martyranknytning: 1) Ayatolla Beheshti grundade det Islamiska republikpartiet (IRP) 1979. Han var en av förhandlarna i gisslandramat vid amerikanska ambassaden 1979–1980. Han dog året därpå av en bomb som placerats ut av Mujahedin-e Khalq (MKO) – den militanta rörelse som motarbetar den islamiska revolutionen.⁵⁰ 2) Ayatolla Taleqani var en beundrad religiös ledare som blev utsatt för tortyr under den sista shahens regim. Han ledde den första fredagsbönen efter revolutionen. Han avled en kort tid därefter. 3) Den reformvänlige premiärministern Mirza Taghi Khan regerade under 1800-talets mitt. Han avrättades på order av Nasser al-Din Shah och blev därmed ett av shahernas många offer genom historien. Mirza Taghi Khans smeknamn Amir Kabir utgör nu gatunamn. 4) Den islamiske sociologen Ali Shariati kombinerade radikal politik med socialt ansvarstagande traditionalism utifrån islamiska principer. Han tvingades fly till England 1977, delvis på grund av sin växande popularitet. Han hittades död tre veckor senare – enligt envisa rykten blev han ett offer för säkerhetspolisens SAVAK.⁵¹ 5) Ayatolla Morteza Motahhari stod mycket nära Khomeini. Han agiterade mot kommunism och de effekter kommunism kunde få för islam. Han blev president i det politiskt inflytelserika Våktarrådet efter revolutionen, men mördades av en rivaliserande islamisk grupp i maj 1979.⁵²

Exemplen kan mångfaldigas. Mest slående inte bara i Teheran, utan i alla Irans större städer, är dock den frekventa förekomsten av den islamiska revolutionens obestriddige ledare, ayatolla Khomeini, i gatunamnfloran. Framförallt har namnet använts för att radera det tidigare lika vanligt förekommande namnet Pahlavi. I Teheran finns förutom en Emam Khomeinigata (Emam Khomeyni, tidigare Sepah) och ett Emam Khomeinitorg (Meidan-e-Emam Khomeyni, tidigare Sepah eller Toopkhaneh – båda orden betyder artilleri

och användes parallellt) även mängder av fasadmålningar med mannen i fråga. Flygplatsen Mehrabad ersätts successivt med den nybyggda Emam Khomeyni strax söder om Teheran. Namnet Khomeini är med andra ord Irans motsvarighet till det flitigt använda namnet Lenin i Sovjetunionen. Khomeini lär, liksom Lenin, ha varit kritisk till att hans namn och ansikte skulle användas i för hög utsträckning i offentligheten. Av sådan återhållsamhet syns dock inga spår i dagens Teheran.

Det är främst gator med ideologisk anstrykning som bytts ut. Det är med andra ord inte förvånande att Kheyabun-e-Cocacola (Cocacolatgatan (!)) bytte namn efter revolutionen och nu går under namnet Nabard (Strid). Men värt att notera är att en hel del teheranska gator har fått behålla sina namn. Exempel på detta är de flertalet poeter, ur den långa raden av personer ur äldre persisk historia, som givit namn åt gator. Nationalpoeterna Hafez, Saadi och Ferdowsi har stora och centrala gator, som löper parallellt med varandra, uppkallade efter sig. Även om poesins klassöverskridande ställning varit i gungning ända sedan Pahlaviregimens tillträde är människor som reciterar Hafez inget ovanligt inslag i offentligheten. Uppslutningen kring poesin i Iran understryks av att gatunamnen Hafez och Ferdowsi varit oförändrade från shahtiden genom den islamiska revolutionen.⁵³

Den enorma expansion som Teheran har genomgått de senaste decennierna betyder att många gator som idag bär ideologiska namn inte har någon tidigare eller annan ideologisk historia. En viktig förutsättning för denna utveckling är de demografiska förutsättningarna i landet då omkring 70 procent av landets befolkning är under 30 år.⁵⁴ Detta har lett till en urbaniseringsvåg med nybyggnation och omflyttningar som innebär att tidigare sammanhållning i städerna delvis luckrats upp. De personliga kopplingarna till enskilda gator och dess namn försvagas därmed. Den snabba befolkningsökningen betyder att stora delar av befolkningen inte har egna erfarenheter från tiden före revolutionen. Revolutionen beskrivs som ensidigt negativ av många yngre som inte själva upplevde shahtidens baksidor, vilket har fått till följd att många som en gång slöt upp bakom revolutionen idag talar tyst om sitt deltagande i den.

Ordet "shahid" betyder martyr och inleder över 350 gatunamn i Teheran.⁵⁵ De flesta av martyrerna kan kopplas till Irak-Iran-kriget 1980-1988 som har lämnat rikligt med spår efter sig: väggmålningar av döda soldater (främst i Teheran), dagliga intervjuer i tv med krigsveteraner, etcetera.⁵⁶

Martyrer som givit namn åt gator hade ofta någon slags koppling till den gata, eller det område, som gatan ligger i. Tanken har varit att hedra dem som offrat sig för sitt land. För familjerna till de avlidna har gatunamnet en stor betydelse. Martyrgatunamnen betraktas dock med skepsis av vissa, inte minst av reforminriktade yngre, som ser martyrerna som regimvänner sna-

rare än som försvarare av den iranska nationen. Att "bygemenskapen" delvis försvunnit påverkar också synen på dessa namn. Berättelserna kring denna typ av gatunamn är långtifrån entydiga. Regimens tänkta poäng med gatunamnet anammas inte fullt ut av befolkningen. Istället omtalas gatunamnen på vitt skilda vis där hedrande och kritiska narrationer existerar sida vid sida. Berättelserna hänger starkt samman med vilken relation berättaren har till regimen, Irakkriget och/eller martyren i fråga. Att understryka sin version är att markera sin egen identitet.

En av "shahid-gatorna" heter Shahid Khaled Eslamboli. När det gäller den kan först konstateras att relationen mellan Iran och Egypten länge har varit frostig, inte minst sedan Egypten skrev på ett fredsavtal med Israel 1979 – det första mellan en arabstat och Israel. Iran bröt av denna anledning de diplomatiska kontakterna med Egypten. Att Egypten tog emot den abdikerade shahen efter revolutionen underlättade knappast relationen. Egyptens fredspåskrift var också motivet bakom mordet på den egyptiske premiärministern Anwar Sadat den 6 oktober 1981 – på åttonde årsdagen av inledandet av 1973 års oktoberkrig. En grupp militanta islamister, Al Jihad, låg bakom attacken. Löjtnant Khaled Eslamboli sköt det dödande skottet. Efter att han dömts till döden för mordet fick han, i egenskap av *shahid*, en gata uppkallad efter sig i Teheran. I Egyptens ögon ses namngivningen som ett tecken på iranskt stöd för terrorism. Återigen har vi alltså att göra med ett grovt förolämpande gatunamn där "betygsättandet" av ett annat land, denna gång Egypten, ingår som viktig beståndsdel i namngivningsprocessen.

Shahid Khaled Eslamboli är en betydelsefull och central gata, vilket understryker gatans politiska och/eller ideologiska vikt, och det kontroversiella gatunamnet har varit en diplomatisk stridsfråga. Vid en konferens för parlamentariker i muslimska länder som hölls i Teheran 1999 protesterade den konservativa organisationen Ansar Hizbullah mot egyptiers deltagande i konferensen genom att sätta upp en gigantisk bild av Khaled Eslamboli vid gatan som bär hans namn. Detta tolkades av vissa som ett uppmuntrande av ytterligare attacker mot Egypten.⁵⁷ Omedelbara protester kom från Kairo där Egypten ville att den iranska regimen tydligt skulle deklarerat sin ståndpunkt i frågan. Konservativa krafter i Iran lade då förslag om att byta ut gatunamnet, vilket öppnade för att ett namnbyte verkligen skulle kunna realiseras – reformisters förslag torpederas rutinmässigt en bit in i beslutsprocessen. Den här gången var det dock de konservativas förslag som stoppades – namnet bestod. Den iranska regimen är med andra ord beredd att ta de konkreta politiska konsekvenserna av sitt ideologiska historiebruk.

Vintern 2003/2004 antydes önskemål om att relationen mellan Iran och Egypten skulle normaliseras. Gatunamnet var en av de viktiga stötestenarna att förhandla bort och ett namnbyte var nära förestående. Det nya namnet

skulle bli Intifada Street.⁵⁸ 2006 kvarstår dock martyrens namn på gatan. Och i folkmun lever det gamla gatunamnet Vozara (Ministrar) fortfarande kvar parallellt med det officiella. Inställningen till det kontroversiella namnet påverkar vilket namn som används. Det ideologiska historiebruket, som var tänkt att vara historieförmedling från regimen till befolkningen, är istället historiekommunikation då de tänkta konsumenterna av gatunamnet har bildat sig egna uppfattningar och inte sällan brukar gatunamnet politiskt – för att markera sin egen identitet och politiska hållning.

Monument i ideologins tjänst

Shahen arrangerade 1971 ett storslaget 2500-årsfirande av det persiska rikets grundande. Firandet var inte minst ett sätt att försöka bättra på shahens egen popularitet genom att rida på en våg av nationalism. Popularitetsuppgången blev dock måttlig, men minnen från firandet finns fortfarande kvar, inte minst i form av det mäktiga monumentet Shahyad. Det 45 meter höga tornet – en arkitekturell hybrid mellan den parisiska triumfbågen och Eiffeltornet – bildar en mäktig port in i Teheran och kan ses som en kombination av traditionell persisk kultur och modernitet. Men det är inte bara själva byggnaden som är symbolisk. Även placeringen är viktig. Tornet är medvetet placerat i en viktig vägkorsning som är svår att undvika för in- och utpasserande resenärer i huvudstaden. Detta understryker det generella mönstret att styrkan hos symboler är kopplat till monumentens placering.⁵⁹

Det mest speciella med Shahyad är egentligen att det står kvar. Fram till revolutionen var det en ren hyllning av shahen. Mängder med sådana monument rensades effektivt bort efter revolutionen, men Shahyad fick stå kvar. De shahupplyftande inskriptionerna togs dock bort, liksom namnet. Idag heter Shahyad istället Azadi (Frihet), som en negation av shahens Iran.

Anledningen till att monumentet fick stå kvar är rimligen en kombination av att 1) det är ett imponerande byggnadsverk, 2) monumentet inte hade bilder/statyer av shahen som var svåra att ta bort och inte minst 3) att namnförskjutningen från shahhyllande till frihetshyllande var en symboliskt viktig handling. Det sistnämnda understryks av det faktum att Azadi används flitigt både som mötesplats för regimunderstödjande demonstrationer och som regimsymbol, inte minst i tv där Azadi dels flimrar förbi mycket ofta, dels finns med som liten symbol i tv-rutan under större delen av alla nyhets-sändningar.

Mycket tyder på att innehållsförskjutningen som monumentet genomgått har lyckats. Det gamla namnet används sparsamt och bland yngre verkar kunskapen om den shahrelaterade bakgrunden vara i princip obefintlig. Utplånande av monument har annars setts som svårt i dagens informationssam-

hälle. Har det en gång funnits är det svårt att sopa igen spåren. Men i Teheran finns exempel på den gamla princip som i antikens Rom kallades *damnatio memoriae* – ”utplånande av minnet”. Utmärkande för denna förstörelse var att det ofta gick att finna spår av det som var tänkt att utplånas ur det kollektiva minnet. På så vis blir monumentförstörelsen mer av en symboliskt laddad handling än en total omdefinition.⁶⁰

Å andra sidan skulle monumentet kunna användas ännu mer – som en krona på verket. Att ta över en repressiv shahs praktmonument och göra det till ett frihetsmonument skulle kunna vara en ärligt menad och symboliskt viktig handling där segern över ondskan manifesteras och medvetandegörs effektivt.⁶¹ En sådan användning finns det tendenser till genom det flitiga användandet i regimvänliga sammanhang, men möjligen fastnar frihetsropen lite i halsen när den nuvarande regimen inte kan kallas förbehållslöst frihetsälskande. Revolutionen anses bland iranier i allmänhet ha tagit en olycklig inriktning, medan den var allmänt omhuldad när den genomfördes. Azadi visar på hur ett monument kan låna sig till flera syften och ideologiska laddningar. Det är lätt att se på omdefinitionen av monumentet som en tragikomisk handling när regimen skapar en ”symbol för frihet” och sedan snabbt själv utvecklas till en starkt repressiv regim. Det ser uppenbart ut som ett ideologiskt bruk av historien där den nya regimen velat visa sin handlingskraft och makt.

Men det går att vända på resonemanget. När Sovjetunionen gick mot sitt fall inträdde ett slags, för att tala med historikern Klas-Göran Karlssons språkbruk, ”mental restauration” där det generella målet var att återställa förhållandena till hur det var före kommunismens terrorregim. I detta ingick – förutom att tillåta tidigare förbjuden litteratur och att lyfta fram konkreta kvarlevor av Stalins terrorregim – att återställa monument, kyrkor, gatunamn, namn på fabriker etcetera.⁶² Detta var en rehabiliteringsperiod där ett moraliskt historiebruk trädde in – historien skulle ställas till rätta. Agerandet kring Azadimonumentet skulle också kunna beskrivas som en del av en restaureringsprocess. Att många förföljts och förföljs under den islamiska regimen döljer inte det faktum att många led även under shahens sista decennier vid makten. Att omdefiniera shahmonumentet till ett frihetsmonument blir i ett sådant perspektiv logiskt. Men att låta Azadi behålla shahladdningen som en påminnelse om en förfärlig tid var inte aktuellt – därav det nya namnet och innehållet. Men det är ingen övertygande innehållslig förändring. Även om Azadimonumentet används flitigt som symbol så är det inte den självklara segersymbol som det kunde ha varit om den islamiska revolutionen hade ansetts vara otvetydigt lyckosam. Då kunde det stått som en katharsisk uppgörelse med det förflutna och samtidigt underblåst en positiv nationell självbild.⁶³ Men som läget är nu är monumentet tvetydigt. Det inte uppenbart att omdefinitionen ensidigt ska ses som ett utslag av ett ideologiskt historiebruk. Det kan

också finnas en moralisk dimension där tidigare orättvisor uppmärksammas. Azadimonumentet går inte att betrakta som ensidigt vitt eller svart.

En byggnad som från början knappast kunde betecknas som monument i traditionell bemärkelse är USA:s forna ambassad. Den amerikanska ambassaden stormades av flera hundra studenter i november 1979. Studenterna menade att ambassaden var "USA:s spioncentral" – *US den of Espionage* – och ockuperade byggnaden. Detta blev upprinnelsen till det dramatiska gisslandrama där 53 amerikaner hölls fångade i 444 dagar. Efter gisslandramat bröt USA de officiella diplomatiska kontakterna med Iran.

Längs gatan Taleqani är muren som omger ambassadområdet målad med diverse Amerikafientliga budskap där USA utmålas som "den stora Satan". Det konstateras att "Iran ska sörja den dag då USA hyllar landet". Mest visuell är en målning av frihetsgudinnan där gudinnans ansikte består av en dödskalle. I övrigt är det texterna som talar mest. "Down with USA" är det kortaste och mest koncisa budskapet.

Den romerska principen om *damnation memoriae*, där spår finns kvar av monumentets ursprungliga laddning, är tydligare i det här fallet än vid Azadi. Den skarpsynte ser spår efter ambassadens gamla skyltar. Syftet har i det här fallet inte varit att utplåna spåren av den amerikanska ambassaden, tvärtom är det av intresse för regimen att visa att ambassaden funnits där en gång, men att den övertagits.

Gatan som går öster om ambassadområdet hette förr Kheyabun-e-Roosevelt, efter den amerikanske presidenten Franklin D. Roosevelt. Idag heter gatan Shahid Mofatteh. Gatunamnet hyllar visserligen en martyr, men utan särskild koppling till USA. Efter exemplet med Bobby Sands Street kan det tyckas vara märkligt att gatan inte har fått något tydligare ideologiskt namn. Det har med andra ord inte ansetts intressant att trycka till USA med ett riktigt förolämpande gatunamn. Det kan finnas flera förklaringar till detta. Dels rymmer byggnaden inte längre en amerikansk ambassad, vilket gör att ideologiska gester där inte fyller något tydligt syfte, dels kan det tyckas att målningarna på muren räcker för att tydliggöra poängen.

En ytterligare aspekt av användningen av den forna ambassaden är att det sällan visas bilder av den i nyhetsprogrammen. Påtagligt många byggnader syns i nyhetssändningarna. Ambassadbyggnaden anses dock inte platsa där, även om bilder därifrån är visuellt gångbara. Å andra sidan syns flygplansattacken från World Trade Center i nyheternas vinjettbilder. Även i detta fall är det möjligen så att poängen, redan utan bilder från ambassaden, gränsar till övertydlighet.

En alternativ möjlighet är också att relationen till USA inte är så dålig som den ofta framställs i media och i officiella politiska sammanhang. Ibland framförs tankar om att det finns upparbetade diplomatiska kontakter län-

derna emellan, utan att något av länderna skulle kunna säga detta öppet. Uppenbara amerikanska övertramp i samband med USA:s invasion av Irak lämnades okommenterade av Iran, vilket har tolkats som ett tecken på att underhandskontakter länderna emellan finns.⁶⁴ Detta öppnar för tolkningen att den iranska regimen medvetet tonar ned byggnaden och kritiken av USA – att regimen, i det här fallet, inte vill ta de fulla politiska konsekvenserna av det ideologiska historiebruket. Det skulle dock behövas kompletterande material för att underbygga denna tes.

Bland folk i allmänhet finns ett inslag av skam kring målningarna vid den forna ambassaden. Folk slår ner blicken när turister plockar fram kameran och fotograferar bilderna. Många ser målningarna som ren regimpropaganda och menar i diskussion att de inte är representativa för befolkningens åsikter. Återigen ser vi exempel på att hållningar hos befolkningen inte är de som regimen avsett. I takt med att markeringarna blir starkare, finns en risk att de slår över och blir "driftkuckumonument", som befolkningen ser på med förakt. Möjligen noterar regiminnehavarna själva att det finns risk för övertydlighet. Även om det är svårt att leda i bevis skulle detta också understryka det historiekommunikativa/återkopplande inslaget i frågan om gatunamn och monument genom att regiminnehavarna i så fall reagerar på folkets hållning i frågan.

Olika förhållningssätt som identitetsmarkör

Användandet av andra gatunamn och monumentinnebörder än de officiella finns det gott om i Teheran. Men fenomenet är mer komplext än vi sett hittills och vi måste backa till exemplet med kvinnan som pekade ut Vali-e-Asr som Valiahd för att fördjupa oss kring det fenomen som verkar vara specifikt för Iran – användandet av gatunamn som en deklARATION av politisk ståndpunkt. I ett land med stora politiska kontroverser betyder användandet och berättandet kring gatunamn och monument mycket för att markera politisk hemvist. Påtagligt ofta kommer diskussioner kring framför allt gatunamn upp spontant vid samtal.

I Iran finns mycket av det vi förknippar med "västerländskhet" i den privata sfären – från zappande mellan dekadenta satellit-tv-kanaler till sippande på whiskey. I offentligheten råder något annat. Tudelningen mellan den privata och offentliga sfären är tydlig. Men i användandet av det ena eller andra gatunamnet kommer den privat-politiska sfären till uttryck i offentligheten. Medan regimens hållning i frågan om gatunamn och monument främst kan beskrivas som ett ideologiskt historiebruk är det privata användandet av ett visst gatunamn ett utslag av ett politiskt historiebruk. Gatunamnet blir en subtil politisk positionering – ett sätt att antyda det privata i offentligheten.

Ofta är det den regimkritiska dimensionen som framkommer i diskus-

sioner kring gatunamn och monument. Särskilt intressant är att många lyfter fram detta utan att tillfrågas om det. Användandet av framför allt gatunamnen är tydligt kopplat till inställningen till den nuvarande islamiska regimen. Det går inte att generalisera alltför mycket utifrån en begränsad fältstudie baserad på korta intervjuer, men några olika teman återkommer gång efter annan när samtalsämnet dyker upp. Fältstudieintervjuerna pekar i riktning mot att berättelserna kring gatunamn och monument går att koncentrera till tre grundformer av narrationer:

1. *Betoning av att det finns en ideologiskt regimkritisk dimension i gatunamnen och monumenten.* Många som tar avstånd från den nuvarande regimen understryker att de själva använder det gamla namnet och tillägger att många andra också gör det – även unga som inte var födda vid revolutionen (som därmed gör ett mycket aktivt val genom att använda ett gatunamn som de själva aldrig upplevt vara det officiella). Denna typ av betoning framträder både spontant och relativt ofta. Fenomenet har dessutom klassöverskridande karaktär – det förekommer bland hög som låg. Värt att notera är att användande av ett gammalt namn inte nödvändigtvis betyder ett hyllande av shahen. Gamla namn används ofta av människor som själva deltog i revolutionen, men som anser att revolutionen senare spårade ur.
2. *Nedtoning av att det skulle finnas ideologiska dimensioner i gatunamnen och monumenten.* Regimvänner i olika skepnad ansluter sig gärna till denna berättelseform. Antingen betonas en kontinuitet genom konstateranden att gatunamn byts ut lite då och då, eller så rationaliseras faktumet att gamla gatunamn fortfarande är i bruk. Rationaliseringen kan exempelvis bestå i förklaringar att många har svårt för att stava och därmed hellre använder det namn de en gång lärt sig att skriva. En ytterligare variant är att understryka att namn- och/eller innebördsförskjutningarna inte omgetts av stridigheter. Istället kommer konstateranden att pragmatik styr ("smidigaste namnet används"), att det inte spelar så stor roll för den inhemska befolkningen ("man vet vad man menar oavsett vilket man använder") och att det hela mest är ett problem för turister. På liknande vis förkommer konstateranden att folk inte kan koppla samman gatunamnen med den personen som gatunamnet syftar till att lyfta fram – att bildningsnivån är för låg: "De kommer ihåg bakgrunden till namnet i tre dagar, sen är det borta." Ett politiskt ointresse kan också ligga bakom nedtonandet av en ideologisk dimension.
3. *Betoning av att det finns en ideologiskt regimvänlig dimension i gatunamnen och monumenten.* Denna form av berättelse tar sin utgångspunkt i shahens skräckvälde på 70-talet och att bortrensningen av shahmonument och shahrelaterade gatunamn och monument är ett helande reningsbad.

Denna typ av narrationer är ovanligt att komma i direkt kontakt med. Under fältstudien menade dock flera att denna typ av berättelser finns, men troligen bara i starkt regimvänliga kretsar.

Den sista formen av narrationer kring gatunamn och monument i Teheran är rimligen den mest förbisedda. Det är lätt att hänfalla till lustigheter om att det finns en Khomeinigata eller -torg i varje buskaby i Iran. Men sedd genom shahterrorglasögonen blir denna typ av berättelser logiska. Som vi varit inne på tidigare så skulle detta också förklara användandet av Azadi som ett genuint frihetsmonument.

Receptionsdimensionen när det gäller historiekommunikation är i mångt och mycket eftersatt, men att berättelserna kring gatunamn och monument är så tydligt disparata i fallet Teheran visar på berättelsernas kraft, betydelse och därmed även på behovet av att ytterligare uppmärksamma de mer subjektiva sidorna av historieanvändning – den processuella dimensionen av historiekulturen. Tecken som tyder på att regimen tar till sig kritik mot monument och gatunamn – exempelvis genom förslaget från konservativa att byta ut namnet på Shahid Khaled Eslamboli – visar också en återkoppling som understryker det kommunikativa i gatunamns- och monumentprocesserna.

Sammanfattningsvis finns många intressanta fenomen i ämnet gatunamn och monument i Teheran. Vi har en ”ideologisk självdeklarationsfunktion” kopplad till användningen av gatunamnen, vi har ett sätt för regimen att ”sätta betyg” på andra stater, vi har en levande diskussion kring gatunamn och monument. De iranska gatunamnen och monumenten står i regimen tjänst och därmed finns en rad likheter med användningen i Sovjetunionen och det forna Östblocket. Iran och Sovjetunionen står/stod för vitt skilda politiska system – teokrati respektive marxism-leninism/stalinism. Ändå finns de tydliga likheterna i form av den högt värderade betydelsen av den offentliga gatunamn- och monumentfloran. Centrala gator och andra viktiga belägenheter ges särskilt stor betydelse och förnyelse av namn och monument har koncentrerats till de fall där den tidigare regimen satt sina avtryck. Många likheter, men det finns också skillnader. De direkt förolämpande gatunamnen och monumenten, där förolämpningen är själva primärfunktionen, verkar vara en iransk specialitet.

Det är möjligt att Khomeinireferenserna en dag kommer att stå i en iransk variant av den ryska Grutapark där Stalin- och Leninstatyerna idag står på rad och trängs med varandra i en park där personernas glansdagar sedan länge är passerade och besökarna mest drar på smilbanden.⁶⁵ Men samtidigt finns i så fall anledning att ta några steg bakåt och fundera på vad som gjorde att gatunamnen och monumenten gatunamnen en gång uppfördes. Historiska utsagor är ofta logiska utifrån upphovsmannens sätt att se det.

From Winston Churchill to Bobby Sands – ideological street names and monuments in Tehran

Street names and monuments with ideological features are common within the Iranian society. Renaming streets and giving new definitions of monuments has been a part of the transition process from the Pahlavi dynasty into the Islamic republic. This article discusses the name-giving culture in the Iranian capital city Tehran, and the underlying factors behind these processes. Iranians' interpretations and views relating to this process are also covered within the scope of this article. A field study serves as the basis for this article, which took place at the present location in February 2006. Information was gathered through interviews carried out at close location of some particularly interesting street names and monuments. This article emphasise the importance that street names and monuments have in history culture, which coincide with findings from political scientist Kari Palonen, cultural geographer Tommy Book and historian Ulf Zander.

During the Pahlavi dynasty Winston Churchill named one of the streets outside the British embassy in Tehran. After the revolution the street name was renamed in connection to the IRA-member Bobby Sands. Another street got its name from Khaled Estantoli, who assassinated the Prime Minister of Egypt Anwar Sadat. These examples emphasise of how the Iranian regime uses street names and monuments as a political marker.

The Azadi monument was initially built as a celebration to the Shah of Iran. Today the monument represents "the freedom" provided by the Islamic regime. Another example of a new definition of a monument is the USA-hostile messages on the wall that surrounds the former American embassy. The former embassy area is now called US Den of Espionage. These examples illustrate how important monuments have been given completely different meaning.

The citizens of Tehran have varied views regarding the street names and monuments. Regime critics tend to use the streets' old names to express their political view, while regime supporters diminish the fact of the opposition's views on street names and monuments. An unusual, but yet existing, view among regime supporters is that renaming streets and bringing new views of monuments could be seen as an important part of coming to terms with the repressive political system of the Shah.

The article illustrate that such a trivial phenomenon as street names and monuments could be important political markers for both the regime and the citizens, particularly for citizens in a society where the separation between private and public spheres generally are very distinct.

Keywords: historical culture, use of history, street name, monument, nationalism, Iran, Tehran

Noter

- 1 Pedram Moallemian, "Naming Bobby Sands Street", *The Blanket* 2004-02-24, <http://lark.phoblacht.net/bobbysandsstreet.html> (2006-01-12).
- 2 Resan, och därmed artikeln, är finansierad genom ett internationaliseringsbidrag från Högskolan för lärande och kommunikation (HILK) i Jönköping.
- 3 Se Ulf Zander, "Läroböcker i sten: historiedidaktiska aspekter på monument och minnesmärken", i *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, (red.) Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander, Lund 2004, s. 114f för liknande resonemang.
- 4 Peter Aronsson, "Monumentens mening", *Res Publica* 2003:60, s. 15 och 18f.
- 5 Klas-Göran Karlsson, "The Holocaust as a Problem of Historical Culture: Theoretical and Analytical Challenges", i *Echoes of the Holocaust: Historical Cultures in Contemporary Europe*, (eds) Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander, Lund 2003, s. 31f.
- 6 Kristian Gerner, "Historien på plats", i *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, (red.) Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander, Lund 2004, s. 167.
- 7 Stefan Nordqvist, "Den historielösa historiekulturen", i *Makten över minnet: historiekultur i förändring*, (red.) Peter Aronsson, Lund 2000, s. 131f.
- 8 Se Gerner, s. 184 för liknande resonemang.
- 9 Aronsson 2003, s. 15.
- 10 För konkret exempel från Östtyskland, se Tommy Book, *Symbolskriften i det politiska landskapet: namn – heraldik – monument*, Växjö 2000, s. 62.
- 11 Se exempelvis Jan Carle, "Pierre Bourdieu och klassamhällets reproduktion", i *Moderna samhällsteorier: traditioner, riktningar, teoretiker*, (red.) Per Månson, Stockholm 2003, s. 373–414 för en översikt kring Bourdieus studier.
- 12 Michael Billig, *Banal Nationalism*, London 1995, passim (s. 39–43 för flaggexemplet). Se för övrigt Ervand Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*. Berkeley 1993, <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft6c6006wp/>, passim, för exempel på andra ideologiska präglingsinstrument i Iran – t.ex. frimärken.
- 13 Klas-Göran Karlsson, "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys", i *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, (red.) Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander, Lund 2004, s. 59f och 62f.
- 14 Book, s. 43 och 170.
- 15 Kari Palonen, "Reading street names politically", i *Reading the Political: Exploring the Margins of Politics*, (eds) Kari Palonen & Tuija Parvikko, Helsinki 1993, s. 105.
- 16 Book, s. 170.
- 17 Zander 2004, s. 103.
- 18 Book, s. 20.
- 19 Exempel på motsatsen finns dock. Lars Berggren och Lennart Sjöstedt har t.ex. lyft fram kompromisser/mellanlägen när det gäller monument i Rom. Se Zander 2004, s. 107f för konkret exempel.
- 20 Book, s. 34.
- 21 Book, s. 34 och 36.
- 22 Palonen, s. 110.
- 23 Gunilla Harling-Kranck, "Gatunamnen avspeglar vår historia", *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 1992:2, s. 181.
- 24 Book, s. 72.
- 25 Palonen, s. 106.
- 26 Staffan Skott, "Gatuskyltarnas gåtor", i *Efter Sovjet: tankar kring ett imperium i upplösning*, (red.) Stefan Hedlund, Stockholm 1992, s. 169.
- 27 Roger Howard, *Iran i kris? Kärnvapenhot och politiska vägval*, Stockholm 2004, s. 96.

- 28 Howard, s. 53.
- 29 Andrew Burke, *Iran*, London 2004, s. 40.
- 30 Bo Utas, "Imperium kontra religion: persiska personnamn genom 2 500 år", i *Personnamn och social identitet: handlingar från ett Natur och kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996*, (red.) Thorsten Andersson, Eva Brylla & Anita Jacobson-Widding, Stockholm 1998, s. 82. Notera att personnamns popularitet varierar naturligt över tid, men att de arabiska namnens popularitet efter revolutionen delvis har en politisk förklaring.
- 31 Peter Burke i Roger Johansson, "Bilderna av Ädalshändelserna 1931 – 70 år av kamp om historien", *Historisk tidskrift* 2001:2, s. 245.
- 32 Book, s. 20. Se även Skott, s. 172.
- 33 Peter G. Lewis, "The Politics of Iranian Place-names", *Geographical Review*, 1982:1, s. 99.
- 34 Ulf Bjereld i Howard, s. 8.
- 35 Burke, s. 34f.
- 36 Burke, s. 35f.
- 37 Lewis, s. 100.
- 38 Lewis, s. 100.
- 39 Howard, s. 55f.
- 40 Howard, s. 136.
- 41 Stefan Smith, "In some corner of a foreign field, Bobby Sands still hassles the Brits", *Ireland's OWN: History* 2004, <http://irelandsown.net/bobby2.html> (2006-04-27).
- 42 Notera att John Simpson, *Behind Iranian Lines: Travels Through Revolutionary Iran and the Persian Past*, London 1989, s. 80, hävdar att det var namnet *Nofel Loshato* som ersatte *Winston Churchill Street* och att *Bobby Sands Street* hette *Homayoun Avenue* (kungliga gatan) tidigare. Uppgifterna motsägs av flera andra källor, men även om Simpsons variant skulle vara rätt skulle effekten av förändringarna vara snarlika.
- 43 Book, s. 37.
- 44 Nikki R. Keddie, *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, New Haven & London 2003, s. 290.
- 45 Lewis, s. 100.
- 46 *Bandar* betyder hamn, så det är det andra ledet i stadsnamnet som är ett utslag av likljudning.
- 47 Lewis, s. 101.
- 48 Notera att Laleh också är ett personnamn.
- 49 Se Lewis, s. 100 för en liknande indelning.
- 50 MKO är en rörelse med tvetydig ställning i Iran. Rörelsen styrs från Irak och har haft starka kopplingar till Saddam Hussein, vilket gör att många i Iran – även motståndare till den islamiska regimen – ser på MKO med skepsis. MKO bekänner sig dessutom till den marxistiska läran, vilket har försvårat samarbete mellan Washington och rörelsen. (Howard, s. 185, 187 och 193).
- 51 "Iranian Personalities. Dr. Ali Shariati. Iranian Personalities. Dr. Ali Shariati.", *Iran Chamber Societies*, http://www.iranchamber.com/personalities/ashariati/ali_shariati.php (2006-03-03).
- 52 Burke, s. 84.
- 53 Keddie, s. 170 och 172. Notera dock att *Saadi* hetat *Lokbri* tidigare. Längre tillbaka i tiden har *Ferdowsi* hetat *Ala-al-doleh* (efter en minister från qajardynastin). Mohammad mahdi Parsaee & Daryoosh Tahami, *Photos of Old Tebran*, Tehran 2004, s. 45.
- 54 Keddie, s. 287f.
- 55 *Annexed Directory of New Map of Tebran Annexed Directory of New Map of Tebran*, Map 271, Tehran Metropolitan Area, scale 1:30 000, Tehran 2005, s. 38–40.
- 56 Burke, s. 37.

- 57 Yotam Feldner, *Developments in Egyptian-Iranian Relations, Part II: Egyptian Concerns and Ambitions*, 2000, <http://memri.org/bin/articles.cgi?Page=subjects&Area=relations&ID=IA3800> (2006-02-23). Notera att uppgifter från Memri ofta har klart tendentiös prägel. I detta sammanhang används Memri dock som källa, snarare än litteratur.
- 58 "Iran's al-Qaeda confusion. Iran's al-Qaeda confusion", *DEBKAfile* 2004-01-08, http://www.debka.com/article_print.php?aid=762 (2006-02-23). Notera att Debka ofta har klart tendentiös prägel. Uppgiften här är dock av enklare sakupplysningsart.
- 59 Se Book, s. 12 för konkreta exempel.
- 60 Zander 2004, s. 111f.
- 61 Se Jan Selling, *Ur det förflutnas skuggor: historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990–2000*, Stockholm 2004, s. 12 för resonemang kring betydelsen av sådana processer.
- 62 Karlsson 1999, s. 168f.
- 63 Se Selling, s. 13 för liknande resonemang kring andra monument.
- 64 Howard, s. 86f.
- 65 Aronsson 2004, s. 225.